

**ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ (ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ СВЯЩЕННИКА СТАРОЇ ВІННИЦІ
ПАВЛА ВІКУЛА)**

Анотація. Метою статті є висвітлення життєвого шляху та громадсько-політичної діяльності священника Старої Вінниці Павла Юстиновича Вікула (1851–1918).

Ключові слова: Павло Вікул, Стара Вінниця, революція 1905 року.

Dmytro Levchuk

**RETURN FROM OBLIVION (CIVIC AND POLITICAL ACTIVITIES OF
THE PRIEST OF OLD VINNYTSIA PAVLA VIKULA)**

Abstract. The purpose of the article is an attempt to highlight the life path and public and political activities of the priest of Stara Vinnytsia, Pavlo Yustynovych Vikul (1851–1918).

Keywords: Pavlo Vikul, Stara Vinnytsia, revolution of 1905.

«Проповідь і книжка, школа і лекція – це були головні знаряддя, котрими він провадив свою культурну працю, і Вінницький період діяльності П. Ю. Вікула зоставив після себе глибокий слід. Безумовно він назавжди лишиться в пам'яті місцевої людности». Олександр Саліковський, 1918 р. [1, с. 2].

Досліджуючи діяльність повстанського отамана Лиха (Володимира Павловича Вікула), я натрапив на певну плутанину у працях дослідників, викликану тим, що наприкінці 19 – на початку 20 ст. на Поділлі різні гілки священницького роду Вікулів дали щонайменше трьох Павлів.

Перший – Павло Федорович Вікул (1857 – після 1920), відомий історик церкви, автор численних публікацій у «Подільських єпархіальних відомостях», син якого Микола, вчений-хімік, учасник першого Конгресу українських націоналістів у 1929 р., на якому було проголошено створення ОУН.

Другий – Павло Юстинович Вікул (1851–1918), священник Миколаївської церкви Старої Вінниці, син якого Сергій, революційний діяч, член Української Центральної Ради.

Третім був Павло Вікул, у 1870-ті рр. священник с. Рахни Собої, Гайсинського повіту, ймовірний батько отамана Лихо.

При цьому, в різних дослідженнях, через певну неуважність дослідників, зазначається, наприклад, що Микола і Сергій – сини Павла Федоровича, або Сергій і Володимир – рідні брати тощо [2, арк. 32; 3, с. 37–38].

Розбираючись у цих хитросплетіннях, зацікавлює постать

Павла Юстиновича Вікула, неординарної особи, що вирізнявся серед священницької маси своєю активністю на межі з революційністю. На жаль, його ім'я, не дивлячись на майже тридцятирічну службу священником Миколаївської церкви, є незаслужено забутим у Вінниці.

Павло Вікул народився 3 (15) березня 1851 р. у с. Букатинці Ямпільського повіту Подільської губернії (тепер Бабчинецька сільська громада Могилів-Подільського району Вінницької області) у родині священника [4, арк. 139зв-140]. Його батько, Юстин Михайлович, служив священником у с. Коси Ямпільського, а згодом у Луці-Мелешківській Вінницького повітів, помер у 1896 р. [5, с. 495].

У 1873 р. Павло Вікул закінчив курс наук у Подільській духовній семінарії зі ступенем студента, який отримували учні семінарії, що закінчили її за першим розрядом: це надавало перевагу при вступі на єпархіальну чи духовно-училищну службу над іншими. Якщо випускник обирав цивільну службу, то він приймався відразу з чином чотирнадцятого класу [6, с. 38–39].

Після пробних лекцій, 12 грудня 1874 р. його було призначено вчителем географії і арифметики Шаргородського духовного повітового училища (у статті М. Яременка помилково вказано алгебри і геометрії), де він працював до 1 вересня 1877 р. [4, арк. 139зв–140; 7, с. 56].

20 вересня 1877 р. Павла Вікула було призначено на священницьке місце у Миколаївську церкву Старої Вінниці, а 23 листопада того ж року рукопокладено у священники [4, арк. 139зв–140].

Служба Павла Вікула у Миколаївській церкві Старої Вінниці протривала майже 29 років, до 1906 р.

Сучасники залишили свідчення, що Павло був ініціативним, енергійним, людиною виключної працьовитості. Від ранку до вечора він завжди про щось клопотався, щось улаштовував. Майбутній міністр внутрішніх справ УНР Олександр Саліковський згадував, що до скромного помешкання Павла Вікула як до привабливого центра, тягнулося все, що було найкращого з місцевої інтелігенції, особливо у літні місяці, коли в околицях Вінниці збирались дачники з усієї України. Тоді у нього можна було зустріти Михайла Коцюбинського, Григорія Мачтета (письменник, революціонер-народник), професора Колосовського (можливо, Павло, відомий фахівець з кримінального права) і професора Афанасьєва (історик, у 1894–1914 рр. керуючий конторою Державного банку у Києві, міністр закордонних справ при гетьмані Скоропадському). Часами маленьку вітальню о. Павла заповнювало, можна сказати, цілком інтернаціональне товариство, і треба зазначити, що це в жодній мірі не дисонансувало з тим, що сам господар був щирим сином України й свою діяльність як священника й педагога завжди старався пильно пристосовувати до культурно-національних потреб своєї української парафії, своєї української школи, своєї української аудиторії. На організацію сільських шкіл у Вінницькій повіті о. Павло доклав дуже багато зусиль [1, с. 2].

Інший невідомий сучасник, схований за криптонімом К.Г., зазначав, що за весь час служби у Вінниці Павло Вікул дбав про те, щоб розвивати в людях самопізнання, гуманність і любов до людей. Перебуваючи на посаді голови повітової єпархіальної шкільної ради, він дуже енергійно дбав про те, щоб краще поставити справу народної просвіти [13, с. 2–3].

Сестри Недоборовські, знайомі Михайла Коцюбинського, згадували, що Павло був під наглядом поліції, за що – невідомо. Він ніколи про це не розповідав [8, с. 36–38].

Брат письменника, Хома Коцюбинський, розповідав, що П. Вікул, з погляду уряду, був людиною неблагонадійною. Про нього казали: «Батюшка він добрий, та тільки хтозна якої він віри, бо порося постом їсть» [9, с. 139].

Павло Вікул працював на користь Вінниці, будучи у 1892 – 1898 рр. гласним Вінницької міської думи [10, с. 83].

Як видно з цих скупих свідчень, ще у 1880 – 1890 рр. діяльність П. Вікула викликала підозри у неблагонадійності з боку імперської поліції.

Участь П. Вікула революційних подіях 1905–1907 рр. призвела до його звільнення зі Старої Вінниці й переведення у 55-річному віці до віддаленого села Ольгопільського повіту.

Дослідник Глушковецький А. Л. на підставі документів канцелярії Подільського губернатора зазначав, що тактику бойкоту виборів до Державної думи не підтримала і Вінницька організація партії соціалістів-революціонерів. Член організації, священник П. Вікул брав участь у виборах і був обраний виборщиком від м. Вінниці. Це викликало протидію влади, і він був заарештований. Слідство з'ясувало, що Вікул друкував та розповсюджував антиурядові прокламації, проводив пропаганду серед учителів, переховував селянських агітаторів, заохочував пропаганду серед парафіян [11, с. 43–44].

Цікаву характеристику П. Вікула дала повітова поліція: «неблагонадійний, революціонер-агітатор [11, с. 260].

На жаль, ми сьогодні не можемо більш детально вивчити документи, на які зробив посилання у монографії Глушковецький А. Л.: фонд 228 «Канцелярія Подільського губернатора», Державного архіву Хмельницької області зазнав суттєвих втрат під час пожежі у Кам'янець-Подільському міському архіві.

Деякі підтвердження інформації, наведеної Глушковецьким А. Л., ми знаходимо у газеті «Рада», яка 2 листопада 1906 р. повідомляла, «що цими днями вінничане з великим жалем проводили від себе свого щиро любленого й поважаного священника П. І. Вікула. Він був священником у Вінниці мало не 30 років, а тепер адміністрація вимогла, щоб його в Вінниці не було і його переведено, адміністрація вважає, що діяльність о. Вікула дуже шкідлива. У його сина знайдено нелегальну літературу, а сам о. Вікул, вволяючи прохання своїх парафіян, одправив панахиду за померших героїв визвольного руху та

сказав проповідь проти єврейських погромів. За це в його віднято порядкування школами і звелено перейти в іншу парафію. Добра наука о. Вікула своїм парафіянам виявилася і в тому, що вони не робили погромів і взагалі вони одмітні від іншого міщанства» [13, с. 2–3].

П. Вікул був звільнений зі священницької посади у Старій Вінниці та відправлений у Баштанків між 17 – 22 жовтня 1906 р. [18, с. 170 – 171зв]. Його місце зайняв благонадійний з точки зору адміністрації, Калинник Несторович Рудич, якого найкраще охарактеризує те, що будучи депутатом IV Державної Думи він входив до складу фракції російських націоналістів і помірковано-правих, у серпні 1915 р. приєднавшись до прихильників П.М. Балашова [11, с. 362–363].

Газета «Рада» 23 січня 1907 р. повідомляла: «Винниця. На виборах євреї й поступові християне виставляють кандидатами на виборців священика Вікула й Беренштейна; третім кандидатом християне виставляють Ружицького, євреї Оксенгорна» [14, с. 3].

Також у газеті «Рада» за 4 лютого 1907 р. ми знаходимо наступну замітку: «На виборах у Виниці вийшов виборщиком кандидат лівих священик – от. Вікула, кандидат до Думи, якого недавно перевели звідси за його діяльність на іншу парафію. Після виборів налетіли на село: стражники, жандармський ротмістр і товариш прокурора. У священика зроблено трус, який однаке нічого не дав. Після цього сказано Вікулі, що його обвинувачують по 126-тій ст. за організацію соціал-демократичної спілки. Поки збереться суд, його віддали під «гласний надзор» поліції» [15, с. 3].

Продовжуючи висвітлення діяльності П. Вікула, газета «Рада» 13 лютого 1907 року повідомляла: «Перед виборами всіх виборщиків – священиків закликано до архирея, де їм давалась наука, як їм поводитися на виборах. Між іншим він гостро докоряв священикові Вікулі за те, що він умістив листа про трус у себе у «жидівській» газеті «Кіевській Голось». По останнім звісткам свящ. Вікула уже позбавлено посади» [16, с. 3]. Слід зазначити, що редактором «Киевского Голоса» був згаданий вище О. Саліковський.

Через кілька місяців, 25 травня 1907 р., вже оцінюючи участь священників у революції, газета «Рада» розмістила статтю «Уряд і «ліві» священики», де зазначалося: «Духовенство наше в своїй масі реакційне. Про це громадянство мало змогу добре пересвідчитись. Причинами, що найбільше впливали на вироблення реакційних поглядів духовенства, були: брак широкої освіти, повна залежність від усякого начальства, починаючи від «господина урядника» і кінчаючи консисторією, матеріальна незабезпеченість і т.и.

Та часи міняються ... Коли після довголітнього сну уся Росія «отъ хладныхъ финскихъ скал до пламенной Колхиды» прокинулася до боротьби за кращу долю, разом з нею прокинулось по части і наше духовенство. Огнев, Афанасьєв, Колокольников, Гр. Петров, Бріліантов, Вікул, Тіхвінський, Брехнічев, Архіпов – ось імення деяких

із тих борців, що духовенство виставило на боротьбу за землю і волю. Правда, цих борців небагато, це тільки поодинокі особи. Але це вже не «перші ластівки», що весни не роблять, – ні! Вже один той факт, що за яких-небудь два роки російської революції кількість «лівих священників» виросла до досить солідної цифри, красномовно свідчить про те, скільки свіжих творчих сил єсть в нашій нижчій духовенстві і скільки добра ці сили могли б зробити» [17, с. 2].

«Слава» про діяльність Павла Вікула дійшла аж до центральних органів поліції Російської імперії. У державному архіві російської федерації, у фонді департаменту поліції зберігається справа про священника Павла Вікула [12]. Можливо, колись українські дослідники ознайомляться з нею і більш детально вивчать його революційну діяльність.

Навіть перебуваючи у засланні, Павло Вікул намагався брати участь у громадському житті, будучи у 1911 – 1917 рр. гласним Вінницького повітового земства [10, с. 83].

Помер Павло Юстинович Вікул 16 (29) січня 1918 р. у с. Баштанкові від паралічу [19, арк. 5–6], похований там же, могила не збереглася [20].

Щодо родини П. Вікула, то він був одружений із Євгенією Олексіївною, якій у 1883 р. виповнилось 25 років. На сьогодні нічого не відомо про її походження. У подружжя вижило троє дітей: син Сергій [19, арк. 16–16зв], у майбутньому український громадсько-політичний діяч, член Української Центральної Ради, жертва сталінських репресій, доньки Людмила, у шлюбі Денисенко [19, арк. 14–14зв, 17–17зв] та Ольга, у шлюбі Канська [19, арк. 15–15зв, 18–18зв].

Сподіваюсь, ця стаття приверне увагу до постаті Павла Вікула та сприятиме вивченню осіб, які своєю діяльністю у кінці 19 – на початку 20 ст. закладали фундамент у майбутні події Української революції 1917 – 1921 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Субота, 13 липня (30 червня) 1918 року, № 113.
2. Ігнатуша, Григорій Олександрович. Олександр Воронин (1926–2013 рр.): громадська і релігійна діяльність [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ігнатуша Григорій Олександрович ; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2019. 302 арк. Бібліогр.: арк. 216–276.
3. Українська революція (1917–1921) в іменах: вінницькі сторінки : біограф. довід. / упоряд. Т. Р. Кароева, відп. за вип. Ю. А. Зінько; Вінниц. міськ. рада, Центр іст. Вінниці, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 320, 24 с. фото, іл.
4. Державний архів Хмельницької області ф. 315 «Подільська духовна консисторія», оп. 1, спр. 12312 «Метрична книга записів актів цивільного стану про народження, шлюб і смерть по

- церквам Вінницького повіту за 1882 рік».
5. Подольские епархиальные ведомости. 1896. № 25, ч. офиц.
 6. Уставы и штаты духовных семинарий и училищ высочайше утверждение 14 мая 1867 года. Санкт - Петербург : Синодальная типография. 84 с.
 7. Яременко Максим. Подільські краєзнавці Микола Яворовський та о. Павло Вікул: штрихи до біографій // Краєзнавство. 2014. № 2(87).
 8. Спогади про Михайла Коцюбинського. 2-ге вид., доп./упоряд., післямова та прим. М. М. Потупейка. Київ, 1989. с. 234. (дякую за підказку Вікторії Колесник).
 9. Козуб Сергій. Ранній Коцюбинський (Вінницька доба в житті та творчості М. Коцюбинського) // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. 1927. Книга 12. С. 364.
 10. Кароева Т. Гласні Вінницької міської думи за городовим положенням 1892 р. / Тетяна Кароева, Ірина Мідяна // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження : матеріали XXXI Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 24-25 вересня 2020 р. (Присвячена 30-річчю з дня проголошення Декларації про державний суверенітет України) / ред. кол. : Ю. А. Зінько (відп. редактор), С. А. Лапшин (відп. секр.), С. М. Василюк [та ін.]; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : Твори, 2020. С. 79–90.
 11. Глушковецький А. Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії: монографія. Кам'янець Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 400 с. Бібліограф.: С. 177–220.
 12. Державний архів російської федерації (Государственный архив российской федерации), Ф. 102 «Департамент полиции», Оп. 204 «7-е делопроизводство», Дело 2784 «О священнике Павле Викул».
 13. Рада (газета політична, економічна і літературна). Четвер, 2 листопада (ноября), р. 1906, № 42.
 14. Рада (газета політична, економічна і літературна), Вівторок, 23 січня (января) 1907 р. № 18.
 15. Рада (газета політична, економічна і літературна). Неділя, 4 лютого (февраля) 1907 р., № 29.
 16. Рада (газета політична, економічна і літературна). Вівторок, 13 лютого (февраля) 1907 р., № 36.
 17. Рада (газета політична, економічна і літературна). П'ятниця, 25 травня (мая) 1907 р., № 119.
 18. Державний архів Хмельницької області ф. 315 оп. 1 спр. 12681 Подільська духовна консисторія. Метрична книга записів актів цивільного стану про народження, шлюб і смерть різних осіб по

Вінницькому повіту (м. Вінниця і села на А-Б). Почато 01.01.1906 закінчено 18.12.1906. На 562 аркушах.

19. Державний архів Вінницької області, ф. Д-172 «Вінницький окружний суд», оп. 12, спр. 681 «Справа за проханням Людмили Павлівни Вікул (по чоловіку – Денисенко), Ольги Павлівни Вікул (по чоловіку – Конської) і Сергія Павловича Вікула про затвердження їх у правах спадщини на майно померлого Павла Юстиновича Вікула, с. Баштанків».
20. Розмова автора з мешканцем с. Баштанкова Володимиром Терефорою, автором книг з історії села.

Анатолій Войнаровський, Василь Черняк

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ТЕРЕНАХ ВІННИЧЧИНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: 1945 – 1949 РР.

Анотація. У статті здійснено аналіз державної політики сталінського тоталітаризму по відношенню до конфесій православної церкви на території Вінницької області по завершенню Другої світової війни. Розглянути механізми та принципи налагодження відносин між владними структурами та представниками церковної ієрархії і парафіянами, діяльність Ради у справах православної церкви.

Ключові слова: Вінницька область, православна церква, Рада у справах православної церкви, релігія, парафіяни, конфесія.

Anatolii Voynarovskiy, Vasyl Chernyak

THE ORTHODOX CHURCH IN THE VINNYTSIA REGION IN THE POSTWAR PERIOD: 1945 – 1949

Abstract. The article analyzes the state policy of Stalinist totalitarianism in relation to the confessions of the Orthodox Church in the territory of the Vinnytsia Region after the end of World War II. To consider the mechanisms and principles of establishing relations between government structures and representatives of the church hierarchy and parishioners, the activities of the Council for Orthodox Church Affairs.

Keywords: Vinnytsia Region, Orthodox Church, Council for Orthodox Church Affairs, religion, parishioners, confession.

Діяльність конфесій на теренах Вінниччини стала відкритою темою для дослідження лише зі здобуттям незалежності. Характеристику загальної ситуації в області та особливості атеїстичної пропагандистської діяльності здійснила І. Данілова [1, 2]. Політику сталінізму висвітлювали П. Панченко [3] та В. Войналович [4]. Аналізу